

הרב יעקב הילדסהיים

תפישת מקום הניה שלא כדין

הקדמה

ישנם מקומות (בעיקר בחו"ל) שבהם הבתים עשויים מעץ, וכדי להתגבר על השרפות התקינו ברזי שרפה ('פומפ') במדרכות, בסמוך לצדי הכבישים, ואסור לחנות בסמוך להם. מעשה באדם בעל יוזמה שסבל מקושי במציאת מקום חניה לרכבו, ולכן עשה 'הדמיה' של ברז כזה, והניחו על המדרכה הסמוכה לצדי הכביש סמוך לביתו, כדי למנוע את האחרים מלחנות שם, ובבואו עם רכבו היה נוטל את 'ברז השרפה', מכניסו לרכבו וחונה שם. באחת הפעמים שהגיע עם רכבו לשם, ראה מישהו שמקבל דו"ח מעובד העירייה, ומשלם קנס על כך שחנה במקום האסור. השאלות הן: א. האם הדבר מותר? ב. האם צריך לשלם למי שקיבל דו"ח ושילם קנס על כך שחנה שם, כיוון שגרם לו הפסד?

א. האם מותר לתפוש הניה שלא כדין?

לגבי הנידון אם הדבר מותר, נפסק ברמב"ם הל' מתנות עניים (פ"ד הי"ג),¹ בעניין מצוות לקט: 'ואסור לאדם להרביץ ארי וכיוצא בו בתוך שדהו כדי שיראו העניים ויברחו...'. וכתב ב'דרך אמונה' (לרמב"ם שם ס"ק עז):

מטעם שגורם לעניים הפסד וכן כלב רע וכן כל כיו"ב שכל גרמא שבשבילה יעכב העני שלא ילקטו אסור לעשותו.

למדנו מכאן שלגבי מצוות לקט אסור למנוע את העני ממה שזכאי לו. ואמנם מדובר במצווה ששורשה בצדקה, אבל למדנו משם שכאשר מגיע לאדם דבר מסוים, יש איסור למנוע זאת ממנו אף ע"י גרמא. א"כ יש ללמוד מזה לנידוננו, שהמעשה שנעשה הוא אסור. נוסף לזה, כתוב במשלי (ג, כז) 'אל תמנע טוב מבעליו', ופסוק זה מובא בגמרא בבא קמא (פא ע"ב) ונאמר שם כך:

כדתניא הרי שכלו פירותיו מן השדה, ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו, מה הבריות אומרות עליו, מה הנאה יש לפלוני, ומה הבריות מזיקות לו, עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תקרי רע. ומי כתיב מהיות טוב אל תקרי רע, אין, כתיב כי האי גוונא, אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות.

וב'שטה מקובצת' (לב"ק שם) מובא בשם אחד הגאונים: 'אל תמנע טוב מבעליו – וכל המונע טוב בזמן שאין לו הפסד נקרא רע'. למדנו שאפילו על מה ששייך לאדם עצמו, מצווה היא שלא למנוע מהרבים ליהנות ממנו, וקל וחומר שאין למנוע מהרבים ליהנות

1. על פי הגמ' ב"מ יב ע"א.

מדבר השייך לרבים. ובנדוננו אין להחשיב 'הפסד' במה שאינו מוצא מקום חניה, כיוון שזו בעיה שקיימת לכל בעלי הרכבים בשווה, ומי שמוצא נשכר. לכן אסור למנוע מהרבים את אפשרות החניה במקום שרשאים לו מן הדין.

ב. 'תופס לבעל חוב'

יש לדון אם יש לאסור מצד הדין של 'תופס לבעל חוב כשחב לאחרים', שהרי בזמן שהמקום פנוי, יכולים בעלי רכבים אחרים ליהנות מהאפשרות להחנות שם את רכבם, וכשהוא מניח את הברז המדומה, הוא גורם להם להימנע מכך. יש לברר בגדר 'תופס לבעל חוב' אם יש כאן עניין ממוני גרידא, כלומר הלכה בהלכות זכייה, או שמא יש כאן גם גדר של איסור. ונראה שלרוב הפוסקים אין ב'תופס לבעל חוב כשחב לאחרים' צד של איסור, וכפי שיבואר.

הרא"ש (גיטין פ"א ס"י ג) כתב בטעם הדבר ש'התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה', כיוון שאין בכוחו של בעל החוב לעשות שליח כדי לחייב את האחרים. מבואר שזהו דין ממוני מובהק – אי אפשר לעשות קניין בעבור אדם אחר ולזכות בשבילו אם באותה זכייה נגרם הפסד לאחרים.²

אבל ה'פני יהושע',³ כשדן בשיטת רש"י שיכול השליח לתפוס אף כשחב לאחרים, העלה אפשרות שייתכן שיש בזה עבירה של השליח, שעשה דבר האסור בזה שתפס לאחד על חשבון האחר. וכן בשו"ת 'בית מאיר' (ס"י לה) מסביר ש'התופס לבעל חוב כשחב לאחרים לא קנה', מפני שאין שליח לדבר עבירה. אך יש הרבה חולקים על סברה זו. בספר 'קצות החשן'⁴ ובשו"ת ר' עקיבא איגר⁵ דחו את סברת ה'פני יהושע' וה'בית מאיר'. אמנם ב'נתיבות המשפט'⁶ הביא את ה'פני יהושע' ויישב על פי סברתו את הר"ן, עיי"ש. כמו כן בהגהות 'מילואי חושן'⁷ הביא ראייה מדברי הראב"ד⁸ בדין חצר שאינה משתמרת שאינה קונה, שהסיבה שתפיסה אינה מועילה כשחב לאחרים אינה מחמת שיש בזה עבירה.

העולה מן האמור: לפי רוב הפוסקים אין ב'תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים' עניין איסורי אלא רק דין ממוני.

2. כיו"ב בספר אבן האזל, הל' מלוה פ"כ, כתב שהטעם שלא מהני הוא תופס כשחב לאחרני כיוון שבמקורות של דין שליחות לא מצאנו שמדובר על אופן של שליחות כשהוא חב לאחרני.
3. פני יהושע, כתובות פד ע"ב, ד"ה את תופס לבעל חוב.
4. קצות החושן, ס"י קה ס"ק א.
5. שו"ת רע"א, ח"א ס"י קלג.
6. נתיבות המשפט, ס"י קה ס"ק ב.
7. מילואי חושן, לקצוה"ח שם.
8. מובא בשטמ"ק ב"מ יב ע"א.

ג. 'גזל הרבים'

בנידון זה נראה שאין צד לומר שכאשר הוא מונע שלא כדין את החניה, הוא גוזל את הרבים ועליו להשיב לרבים את דמי שווי השימוש במקום. הסיבה היא שבעל הרכב לא הניח את 'הברז' בכביש עצמו, אלא בקרבתו, במקום שאינו משמש לא לחניית רכבים וגם לא להילוך בני אדם, ולכן אין כאן גזל הרבים. אלא שמציאות הברז מונעת חניה מחשש דו"ח, ודבר זה הוא עניין איסורי ולא עניין ממוני של גזל.

ד. אחריותו לקנס חברו

יש לדון אם לחייב בדיני אדם את מעמיד 'ברז השרפה', כיוון שבאפשרותו לגשת לעירייה ולבטל את הדו"ח, ואם נמנע מלעשות זאת, כיוון שאין לו אומץ לכך או מסיבות אחרות, יתחייב לפצות כספית את מקבל הדו"ח על התשלום ששילם מחמת מעשיו. נראה שאינו חייב בתשלום בדיני אדם, וזאת משתי סיבות: א. ניתן לדמות זאת למבואר במסכת בבא קמא⁹ שביודע עדות לחברו ואינו מעיד לו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים. וכך נפסק ב'שלחן ערוך'¹⁰ והתבאר בש"ך¹¹ שאפילו אם ידע שהשטר פרוע, ומחמת שלא העיד הוצרך הנתבע לפרוע שנית, וגם התובע הודה אח"כ שתביעתו הייתה שקרית, בכל זאת פטור מדיני אדם. יש להביא משם ראייה שאין לחייב בידי אדם את מי שגרם לאחר חיוב תשלום והיה בידו אח"כ לבטל את החיוב. ב. אע"פ שכאן הוא זה שגרם לאיבוד ממונו של משלם הדו"ח, הרי זה דומה למי שגרם לחברו לאבד את ממונו ואח"כ יכול להשיב לו את ממונו, ונמנע ולא עושה זאת. בכל אופן, כיוון שהזיק את ממונו חברו בגרמא ללא כוונה להזיק, הרי נחשב גרמא ולא גרמי, למרות שיכול לדאוג להחזר הממון. ראייה לכך מהנידון של הזורק מטבע של חברו לים,¹² שנחשב גרמא והדין הוא שפטור, מטעם 'הא מנח קמך' (המטבע מונחת לפניך), ולא נאמר שעל הזורק לטרוח להביא את המטבע ואם נמנע מכך עליו לשלם. מכאן שאין לחייבו בדיני אדם מחמת שיכול לפעול לביטול התשלום.

אמנם כיוון שגם אחרי ששולם הדו"ח יכול לגשת לעירייה ולהביא לביטולו, הרי הוא מחויב ועומד לעשות זאת מדין 'לא תעמוד על דם רעך'¹³ אבל אין זה חיוב בעל השלכות ממוניות.

9. ב"ק נו ע"א.

10. שו"ע, חו"מ סי' כח סעי' א.

11. ש"ך, לשו"ע שם, ס"ק ב.

12. ב"ק צח ע"א.

13. ע"י כתר ז, עמ' 17-19.

ה. מניעת רווח

יש לדון אם נדמה את זה שנמנע לגשת לעירייה לאדם שחוסם בשוגג את מוניתו של חברו וכתוצאה מכך גורם הפסד הכנסה לבעל המונית, והרי שם דינו הוא שחייב להסיר את החסימה, ואם לא יעשה זאת יחויב בתשלום. א"כ אולי גם כאן יחויב בתשלום. נראה שאין לחייבו בתשלום, וזאת כיוון שיש הבדל בין הסרת מזיק שמזיק בהווה, לבין תשלומי נזק על נזק שאירע בעבר בגרמא. דבר זה מבואר ברמ"א¹⁴ ובסמ"ע¹⁵ שצריכים לדאוג להסרת הדבר המזיק אע"פ שנוצר בגרמא, אבל אם כבר אירע הנזק מחמת זה, אין חייבים על כך.

לאור זאת, במקרה של חסימה, אם לא ירצה להסיר את החסימה לאחר שיתבקש לעשות זאת כדי שלא יזיק בפועל, בית הדין יאפשרו לבעל המונית להסיר את החסימה במינימום נזק שייפול על החוסם כדין 'עביד איניש דינא לנפשיה'¹⁶ ובפרט שזה 'מקום פסידא', ומוטל על בית הדין לדאוג להסרת נזק אף שנוצר בגרמא כדי להציל עשוק מיד עושקו. לעומת זאת, בנידונו הקנס כבר נגבה, כלומר הנזק כבר אירע, אבל יש אפשרות להחזירו, כלומר לתקן את הנזק שאירע בעבר. אמנם יש לו אפשרות לדאוג להחזרת הקנס, אבל לא מסתבר להחשיב זאת כמי שהוא מזיק אותו כל רגע ורגע כחוסם מונית, שהרי שם הוא בכל רגע מזיק אותו בהווה, לכן ודאי מחויב הוא להסיר את הנזק.

מסקנה

מניעת חניה ע"י הנחת הדמיה של ברז שרפה זהו דבר שאסור לעשותו. אם עשה כך וכתוצאה מכך נתנו דו"ח וגבו קנס, נראה שאין אפשרות לחייבו בדיני אדם לשלם למקבל הדו"ח, כיוון שאין זה נחשב מזיק ולא גרמי, אבל נחשב גרמא בפשיעה שחייב בדיני שמיים.

14. רמ"א, חו"מ סי' שפו סעי' ג.

15. סמ"ע, סי' נה ס"ק ג.

16. ב"ק כח ע"א, שו"ע חו"מ סי' שיט סעי' א.